

Drążyk, Jolanta

Kolejny etap badań nad starożytnym hutnictwem świętokrzyskim

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 32/2, 515-520

1987

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

B. Gomółka. Na posiedzeniu Zarządu Krakowskiego Oddziału PTA podjęto uchwałę o zakończeniu działalności Krakowskiego Zespołu Kopernikowskiego z dniem 30.06.1986 r.

W dniu 20.06.1986 r. w oparciu o postanowienie nr 30/69/86 Prezydium Rady Narodowej m. Krakowa z dnia 9.04.1986 r. odbyło się inauguracyjne posiedzenie plenarne Komitetu Organizacyjnego Obchodów 500-nej Roczniczy Studiów Mikołaja Kopernika w Krakowie. Członkowie Zespołu weszli w skład 4 Komisji roboczej, a przewodniczący dr Bolesław został powołany do Prezydium Komitetu.

Po dwuletnim okresie — 1.07.1984 r. — 30.06.1986 r. Krakowski Zespół Kopernikowski zakończył swą działalność. W przekonaniu jego działaczy spełnił on swoją rolę organizatora działań upamiętniających imię Kopernika oraz reprezentowania w Krakowie Federacji Miast Kopernikowskich. Należy też podkreślić, że działania Zespołu umożliwiło poparcie i finansową pomoc ze strony Wydziału Kultury i Sztuki miasta Krakowa.

Bolesław Gomółka
(Kraków)

KOLEJNY ETAP BADAŃ NAD STAROŻYTNYM HUTNICTWEM ŚWIĘTOKRZYSKIM

W 1986 roku kontynuowano zapoczątkowane w roku 1955 badania w największym na terenie „Barbaricum” ośrodka górniczo — hutniczym w północno — wschodnim rejonie Gór Świętokrzyskich.

Badania te prowadzono podczas kolejnego, już piątego, studenckiego obozu archeologicznego. Obóz ten podobnie jak w latach poprzednich został zorganizowany staraniem: Wojewódzkiego Ośrodka Archeologiczno-Konserwatorskiego w Kielcach, Towarzystwa Przyjaciół Górnictwa, Hutnictwa i Przemysłu Staropolskiego w Kielcach oraz Instytutu Historii Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Kielcach.

W pracach obozu uczestniczyło 17 studentów — członków Studenckiego Naukowego Koła Kultury Antycznej działającego w Instytucie Historii. Kierownictwo obozu powierzono niżej podpisanej, natomiast opiekę naukową nad badaniami docentowi dr hab. Kazimierzowi Bieleninowi. Ponadto w pracach obozu brał udział mgr Szymon Orzechowski, pracownik Wojewódzkiego Ośrodka Archeologiczno — Konserwatorskiego w Kielcach.

Uczestnicy obozu zostali zakwaterowani w pomieszczeniach Szkoły Podstawowej w Stykowie gmina Brody (woj. kieleckie), gdzie odbywały się codziennie zajęcia związane z prowadzonymi pracami terenowymi. Prace te trwały od 13 do 23 sierpnia 1986 roku.

Głównym zadaniem organizowanych od 1982 roku obozów archeologicznych jest przeprowadzenie szczegółowej inwentaryzacji stanowisk dymarskich i osadniczych na terenie starożytnego, świętokrzyskiego ośrodka hutniczego¹. Prace te związane są również ściśle z ogólnopolskim programem inwentaryzacji wszystkich stanowisk archeologicznych w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski. W latach 1981—1984 zainwentaryzowano stanowiska dymarskie i osadnicze na terenach stanowiących centrum starożytnego hutnictwa świętokrzyskiego tj. we wsi wchodzących w skład gminy: Nowe Słupia, Bodzentyn, Pawłów i Waśniów. Z kolei w 1985 roku tego rodzaju badania przeprowadzono we wsiach położonych na południe i południowo-wschód od Pasma Jeleniowskiego, a więc na obszarze stanowiącym w zasadzie już peryferie ośrodka hutniczego. Badaniami objęto wówczas 28 miejscowości

¹ Wyniki badań z pierwszego obozu archeologicznego zorganizowanego na terenie gminy Bodzentyn przedstawił: A. Rembalski: *Badania nad starożytnym hutnictwem świętokrzyskim*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1983 nr 2 s. 517.

przynależnych do gminy Łągów i Bodzechów (woj. kieleckie) oraz gminy Baćkowice, Opatów i Sadowie (woj. tarnobrzeskie)².

W sierpniu 1986 roku inwentaryzacyjne przeniesiono nad rzekę Kamienną. Wybrano do badań miejscowości województwa kieleckiego położone na prawym brzegu tej rzeki w pasie od Marcinkowa do Bodzechowa (mapka 1).

Podobnie jak w latach ubiegłych inwentaryzację prowadzono w oparciu o metodę wywiadu ustnego, który przeprowadzono w każdej wytypowanej wsi, z wszystkimi rolnikami. W przypadku uzyskania od rolnika informacji o występowaniu na jego polu żużla, ceramiki, narzędzi pracy itp. do programu badań dochodziły poszukiwania powierzchniowe na wskazanym polu i polach sąsiednich.

Podczas ostatnich, trwających 11 dni badań, przy 8 grupach roboczych przeprowadzono prace inwentaryzacyjne na terenie 28 miejscowości wchodzących w skład 5 gmin: Wąchock, Starachowice, Brody, Kunów i Bodzechów. Z gminy Wąchock wytypowano do 2 badań 2 wsie: Marcinków i Wielką Wieś. W gminie Starachowice całościowo przebadano Michałów oraz częściowo południowo-wschodnie obrzeże Starachowic. Z kolei w gminie Brody badaniami objęto 5 wsi: Kuczów, Styków, Jabłonną, Krynki i Rudnik, zaś w gminie Kunów 7 miejscowości: Nietulisko Duże, Nietulisko Małe, Doły Biskupie, Pręciny, Kunów, Udzieców i Biechów. W gminie Bodzechów dotarto do 12 następujących wsi: Chmielowa, Świrny, Jędrzejowic, Szwarszowic, Mirkowic, Broniszowic, Miłkowa, Romanowa, Jędrzejowa, Denków, Goździelina i Bodzechowa. Łącznie na terenie wszystkich wymienionych miejscowości przeprowadzono 3700 wywiadów. W ich wyniku zainwentaryzowano 69 stanowisk dymarskich. Założono 47 kart ewidencji stanowiska dymarskiego. Najwięcej stanowisk żużla zanotowano w Broniszowicach — 14 oraz Wielkiej Wsi — 12. Na terenie 13 wsi nie uzyskano żadnej informacji o występowaniu żużla. W trakcie badań powierzchniowych w 8 miejscowościach zebrano fragmenty żużla dymarskiego, który przeznaczony jest do dalszych analiz laboratoryjnych.

Podczas obozu wypełniono również 26 kart ewidencyjnych dokumentujących występowanie ceramiki. I tak w gminie Bodzechów stwierdzono skorupy naczyń na 12 parcelach w 5 następujących miejscowościach: w Broniszowicach — na 2 parcelach, Jędrzejowicach — 4, Mirkowicach — 2, Świrnie i w Goździelinie też na 2 parcelach. W gminie Kunów i Brody zarejestrowano po 7 stanowisk z ceramiką. W pierwszej z wymienionych gmin ułamki naczyń glinianych wystąpiły we wsi Nietulisko Duże — na 4 oraz Udziecowie — na 3 polach. Natomiast w gminie Brody z ceramiką spotkano się w Jabłonnej — na 1 parceli, Krynkach — 3 i w Kuczowie — na 3 parcelach. W kilku miejscowościach udało się prowadzącym badania powierzchniowe zebrać skorupy naczyń. Wśród zgromadzonych materiału ceramicznego na szczególną uwagę zasługuje ceramika pochodząca z okresu rzymskiego. Natrafiono na nią w Broniszowicach, Nietulisku Dużym i Jędrzejowicach. W Broniszowicach znaleziono liczne fragmenty ceramiki ręcznej lepionej, grubej, szorstkiej oraz prześlik dwustożkowy. Podobną ceramikę odkryto w Nietulisku Dużym, z tym, że obok wyżej opisywanej, zebrano także ułamki naczyń barwy czarnej o błyszczącej powierzchni. W Jędrzejowicach z kolei znaleziono kilka skorup naczyń z okresu rzymskiego wśród ceramiki wczesnośredniowiecznej. Oprócz Jędrzejowic typową ceramikę wczesnośredniowieczną odkryto we wsi Mirkowice.

Ponadto w trakcie ostatnich badań uzyskano na terenie 3 miejscowości: Chmielowa, Nietuliska Małego i Udziecowa informacje o znaleziskach monet. Przy czym odkrycia z dwóch pierwszych wymienionych wsi znane są już w naszej literaturze archeologicznej. Informacje o nich zostały zatem tylko potwierdzone i nieco uzupełnione (karty ewidencyjne znajdują się w Muzeum Archeologicznym w Krakowie).

² J. Drążyk: *Badania nad starożytnym hutnictwem świętokrzyskim*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1986 nr 3—4 s. 944—945.

Na terenie Nietuliska Małego znaleziono dwa skarby monet rzymskich. Na pierwszy skarb natrafiono w maju 1939 roku na wzgórzu położonym nad rzeką Kamienną około 300 metrów od szosy prowadzącej z Ostrowca Świętokrzyskiego do Skarżyska — Kamiennej. Monety w liczbie 3170 złożone były w szarym naczyniu glinianym ozdobionym prymitywnym ornamentem. Natomiast drugi skarb denarów rzymskich odkryto w latach 1942—1943 podczas kopania dołu pod fundamenty na domy, przy rozstaju dróg biegnących w kierunku Kunowa, Nietuliska Dużego i Prawęcina. Podobnie jak w pierwszym przypadku monety znajdowały się w naczyniu glinianym. Prawdopodobnie było ich około 1550, z czego uchwycono 1371 monet³. Mając na uwadze ilość monet możemy śmiało skarby z Nietulina Małego uznać za jedno z największych odkryć denarów nie tylko na ziemiach polskich ale także w Europie.

W odległości kilku kilometrów od Nietuliska Małego leży wieś o nazwie Chmielów (dawniej Piaskowy). W naszej literaturze archeologicznej miejscowość ta znana jest z odkryć na jej terenie również skarbu monet rzymskich i cmentarzyska ciepłopalnego z okresu rzymskiego. W październiku 1929 roku w czasie wybierania kamienia ze wzgórza zwanego „Buczyną” natrafiono na importowane z Pannonii naczynie gliniane, w którym znajdowało się około 400 denarów. Naczynie z monetami złożone było w szczelinie skalnej, którą dla zamaskowania wypełniono gruzem i ziemią. Ze skarbu tego uchwycono 340 denarów, z czego określono według panowań 339 monet⁴.

W trzeciej z kolei wyminionej wsi, w Udziecowie, również przez II wojnę światową podczas prac polowych znaleziono 2 małe monety. Jednakże udzielające informacji mieszkanka Udziecowa nie pamięta jak one dokładnie wyglądały i co z nimi się stało. Nie wykluczone, że mogły być to monety rzymskie, gdyż Udzieców graniczy od wschodu z Chmielowem i wzgórzem „Buczyną”, gdzie jak wyżej wspomniano odkryto skarb monet rzymskich.

W trakcie obozu równoległe z pracami inwentaryzacyjnymi prowadzono także badania wykopaliskowe. Do badań wytypowano stanowisko w Ostrowcu — Częstocicach. Stanowisko to znajduje się w przyszczytowej partii zbocza terasy prawego brzegu rzeki Kamiennej, na terenie dawnego parku pałacowego a należące obecnie do Muzeum Archeologiczno — Historycznego w Ostrowcu Świętokrzyskim. Miejsce to wybrano do badań nie przypadkowo. Przy jego wyborze wykorzystano informację mówiącą o tym, że w latach sześćdziesiątych podczas zakładania instalacji elektrycznej we wspomnianym parku, natrafiono na mały kloc żużla dymarskiego. Rozmiary kłoca wskazywały, że pochodził on z pieca określanego w literaturze przedmiotu jako piec odmiany „Kunów 1”⁵.

W miejscu, gdzie przed kilkunastu laty odkryto wyżej opisywany kloc żużla, w południowo — zachodniej części parku założono wykop o wymiarach 5 m x 5 m. W wyniku

³ W. Makowski: *Skarb monet rzymskich z Nietuliska Małego (pow. Wierzbnik). Wiadomości Numizmatyczno — Archeologiczne* t. 21 1940—1948 s. 110—126; R. Jamka: *Uwagi o skarbach monet rzymskich z Nietuliska Małego, pow. opatowski. „Przegląd Archeologiczny”* t. 14. s. 138—141; J. Kolendo, H. Rysiewski: *Jeden czy dwa skarby monet rzymskich z Nietuliska Małego?* „Wiadomości Numizmatyczne” 1978 z. 1 s. 45—52.

⁴ M. Haisig, H. Hołubowiczowa: *Skarb rzymskich denarów z Chmielowa Piaskowego, pow. Opatów. „Wiadomości Archeologiczne”* t. 18 1951—1952 z 4—5 s. 291—297; J. Kuczyński: *Dalsze denary rzymskie ze skarbu Chmielowie Piaskowym. „Archeologia”* t. 10 1958 s. 215—217; T. Opozda: *Dalsza część skarbu denarów odkryto w Chmielowie Piaskowym, pow. Opatów. „Wiadomości Numizmatyczne”* R. XIII 1969 s. 19—22; A. Kunisz: *Znaleziska monet rzymskich z Małopolski. Wrocław 1985 s. 37—45. poz. 27; „Z otchłani wieków”* 1929. z. 5—6 s. 103.

⁵ K. Bielenin: *Starożytne górnictwo i hutnictwo żelaza w Górach Świętokrzyskich. Warszawa 1974 s. 78—80.*

przewodzonych kilkudniowych prac wykopaliskowych odkryto 3 kotlinki małych pieców dymarskich. W ich wypełniskach, zachowanych jedynie na poziomie dna kotlinki pieców, występował żużel dymarski o strukturze soplowej oraz drobne ułamki węgla drzewnego. Wyeksplorowano kotlinki nr 1 i 2, pobierając z nich żużel i węgiel drzewny z przeznaczeniem do dalszych badań laboratoryjnych metodą węgla radioaktywnego C₁₄.

Oprócz 3 kotlinek, w warstwie kulturowej, znaleziono duże ilości skorup naczyń oraz liczny zwierzęcy materiał kostny. Była to przede wszystkim ceramika ręcznie lepiona, gruba, szorska, chropawa — a więc typowa ceramika występująca w tym regionie w okresie rzymskim. Obok tej ceramiki odkryto również kilka fragmentów naczyń cienkościennych, czernionych. Wśród ułamków naczyń glinianych, jak już wspomniano, znaleziono liczne kości zwierząt. Zidentyfikowano między innymi części szkieletu konia, kości psa, owcy, dzika i lisa.

Powyższe znaleziska wskazują, iż mamy w tym wypadku do czynienia z małym piecowiskiem usytuowanym w obrębie osady. Osadę tę na podstawie odkrytej ceramiki można wstępnie datować na wczesny okres wpływów rzymskich. Należy zaznaczyć, iż odkryte w Ostrowcu — Częstocicach stanowisko osadniczo-produkcyjne nie jest jednym tego typu stanowiskiem na terenie świętokrzyskiego ośrodka hutniczego. Do tej pory piecowiska z odmianą pieca „Kunów 1” odkryto w takich miejscowościach jak: Kunów w. 4, Kunów w. 5, Gardzienice, Boleszyn, Skały 2 w 4⁶. Na podstawie dotychczasowych badań stwierdzono, że piec ten występuje właśnie w ramach małych piecowisk liczących od kilku do kilkunastu kotlinek, lokalizowanych na terenie osad⁷. Natomiast biorąc pod uwagę chronologię kotlinka „Kunów 1” występuje na wymienionych stanowiskach począwszy od późnego okresu lateńskiego do początków środkowego okresu wpływów rzymskich.

Na zakończenie należy zaznaczyć, iż przeprowadzone w sierpniu 1986 roku prace wykopaliskowe w Ostrowcu — Częstocicach miały jedynie charakter rozpoznawczy i w związku z tym planuje się ich kontynuowanie w następnych latach.

Podsumowując wyniki ostatnich badań inwentaryzacyjnych i wykopaliskowych należy stwierdzić, iż dzięki nim uchwycono w zasadzie wschodnią i północno — wschodnią granicę centrum świętokrzyskiego ośrodka hutniczego. Ponadto wzbogacono znacznie dotychczasową wiedzę o osadnictwie tego regionu. Prowadzone od wielu lat badania archeologiczne wykazały, że dolina rzeki Kamiennej obfituje w osady i cmentarzyska z okresu rzymskiego oraz znaleziska skarbów monet rzymskich⁸. W wyniku ostatnich badań określono ślady 4 nowych, dotąd nigdzie nie zarejestrowanych osad z okresu rzymskiego w Broniszowicach, Jędrzejowicach, Nietulisku Dużym i w Ostrowcu — Częstocicach. Poza tym natrafiono na ślady 2 osad wczesnośredniowiecznych w Jędrzejowicach i Mirkowicach. Wśród nowo odkrytych stanowisk osadniczych na szczególną uwagę zasługuje stanowisko w Broniszowicach. Już bowiem na powierzchni pola występuje tam bogata ceramika z ok-

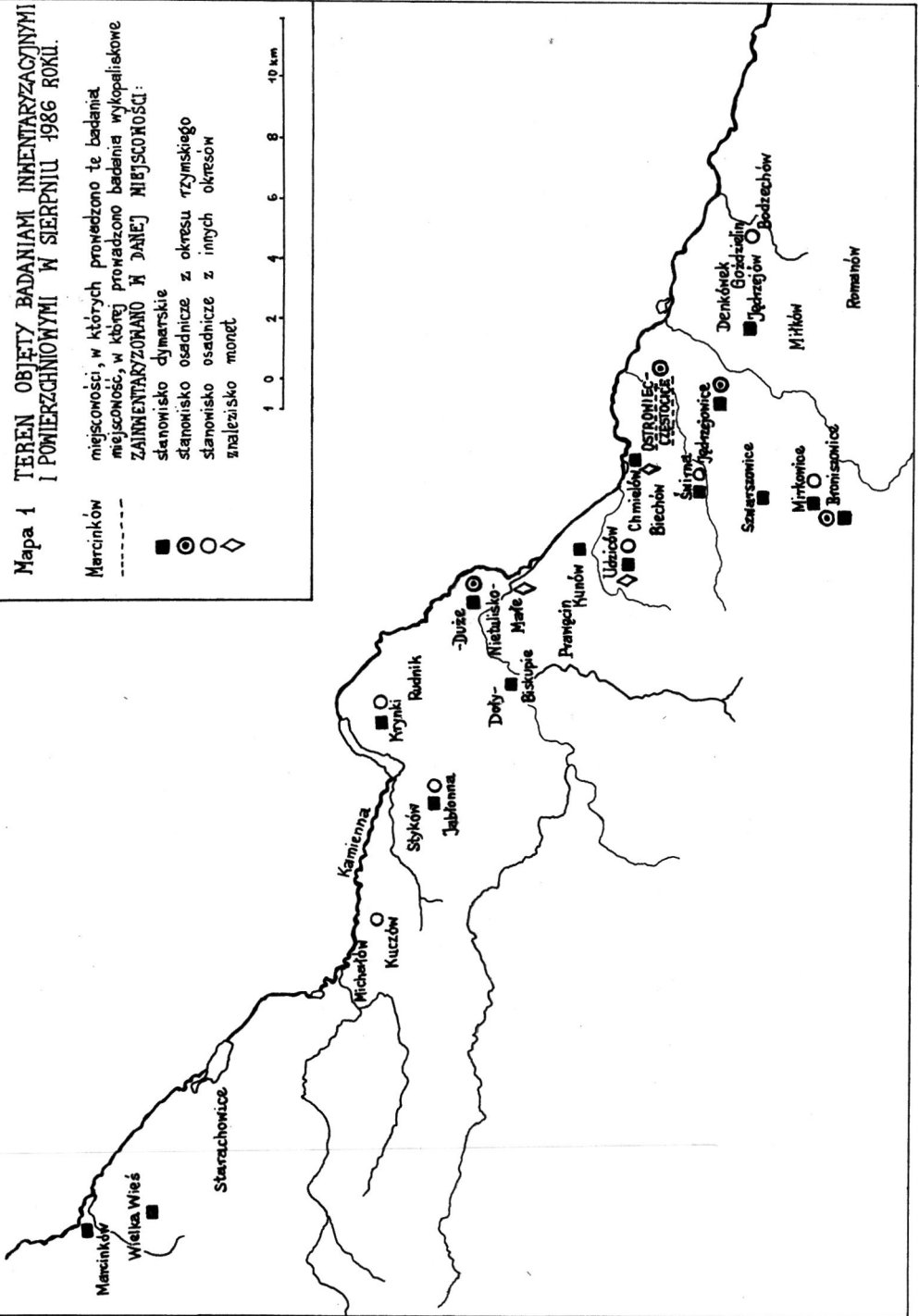
⁶ Tamże, s. 80.

⁷ Na przykład w Boleszynie odkryto 14 pieców, w Kunowie w. 5 — 8 kotlinek, natomiast w Skałach 2 w. 4 tylko 2 piece, por. K. Bielnin: dz. cyt. s. 80.

⁸ Na przykład dużą osadę z końca III i początku IV w.n.e. odkryto w Ostrowcu Świętokrzyskim, zob. M. Miśkiewicz: *Groby halształckie i osada z okresu rzymskiego w Ostrowcu Święt. pow. Opatów*. „Materiały Starożytne” t. 3 1958 s. 250—254. Cmentarzyska z importami rzymskimi odkryto natomiast w Chmielowie, Starachowicach, Wąchocku. Skarby monet rzymskich, oprócz wspomnianego w tekście Chmielowa i Nietuliska Małego, znaleziono także w Nietulisku Dużym, Starachowicach i prawdopodobnie w okolicy Ostrowca Świętokrzyskiego.

Mapa 1 TEREN OBJĘTY BADANIAMI INWENTARYZACYJNYMI I POMIARZCZONYMI W SIERPNIU 1986 ROKU.

- Marcinków
 - - - - -
 ■ miejsce, w których prowadzono badania
 ● miejsce, w której prowadzono badania wykopaliskowe
 ZAINWENTARYZOWANO 4 DANEJ NIEJŚCISKOŚCI:
 ○ stanowisko dymarskie
 ○ stanowisko osadnicze z okresu rzymskiego
 ○ stanowisko osadnicze z innych okresów
 ◇ znalezisko monet

resu rzymskiego obok dużej ilości żużla dymarskiego. W związku z tym planuje się przeprowadzenie w tym miejscu badań wykopaliskowych.

Przeprowadzono w sierpniu 1986 roku prace inwentaryzacyjne i wykopaliskowe starfo-
wiły, jak już wspomniano na wstępie, kolejny etap realizacji planu zakładającego za-
inwentaryzowanie wszystkich stanowisk dymarskich i osadniczych na terenie starożytnego
ośrodka górnictwo-hutniczego w Górach Świętokrzyskich.

Jolanta Drażyk
(Kielce)

150 LAT HUTY „JEDNOŚĆ” W SIEMIANOWICACH ŚLĄSKICH

Huta „Jenność” obchodzi w 1986 roku 150-lecie swego powstania. z tej okazji Ko-
misja Historii i Ochrony Zabytków Hutniczych SITPH odwiedziła Hutę, gdzie zorganizowano
spotkanie w dniu 22 marca na którym mgr inż. Hubert Boncol zreferował historię
Huty.

W roku 1836 br Donnersmark i Dom Bankowy Braci Oppenfeld z Berlina podjęli
decyzję budowy huty. Projekt huty opracował inż. Wedding w oparciu o wzory angielskie.
Część urządzeń sprowadzono z Anglii, a część wykonała huta w Gliwicach. Hutę
nazwano imieniem żony właściciela „Laura”.

Pierwszy wielki piec uruchomiono w 1839 r. Huta posiadała wówczas 4 wielkie piece,
pudlingarnię, odlewnię i walcownię żelaza. W 1845 r. wyprodukowano 3470 t. surówki
i 4695 t. wyrobów walcowanych. W latach 1845—1850 zbudowano młotownię oraz walcownię
szyn i blachy, a w 1857—1862 2 wielkie piece i walcownię drobnych profili. Huta po-
siadała swoją koksownię, prażalnię rud, cegielnię wyrobów ogniotrwałych, piece wapienne
i kuźnię. Produkcja w roku 1858: 6371 t. surówki, 12753 t. wyrobów walcowanych. W nast-
ępnych. 12 latach produkcja surówki wzrosła czterokrotnie, a wyrobów walcowanych
dwukrotnie. W roku 1870 Donnersmark zakupił Hutę „Królewską” i powstała spółka
akcyjna „Zjednoczone Huty Królewska i Laura”. Huta Laura rozwijała się w dalszym ciągu
i osiąga w roku 1899 produkcję 53 tys. t stali z 38 pieców publarskich. W 1907 r. produkcja
stali spadła do 34 tys. t stali, aby w roku 1919 zatrzymać produkcję stali pudlarskiej.
Pierwszy piec martenowski uruchomiono 5 marca 1879 r., drugi w 1898 r., trzeci (15-to-
nowy) w 1912 r. i czwarty (50-tonowy) w 1918 r. W latach dwudziestych produkcja sta-
li martenowskiej doszła do 83 tys. t. Walcownię blachy cienkiej wybudowano w latach
1894—1895. W 1907 r. wyprodukowano 44 tys. t blach. Walcownię rur zgrzewanych wy-
budowano w 1894 r. Walcownię rur bez szwu systemu Mannesmanna o średnicy do 76 mm
wybudowano w latach 1903—1906. W latach 1908—1909 wybudowano nową walcownię
rur zgrzewanych do dziś pracującą. Od 1883 r. pracuje w hucie ocynkowania, która
w 1907 r. ocynkowała 3170 t. wyrobów stalowych.

W 1910 r. uruchomiono walcownię systemu Wittenera dla rur bez szwu średnicy
83—140 mm, a po jej unieruchomieniu w 1924 r. zainstalowano w 1928 r. nowy zespół
Mannesmanna dla rur o średnicy 76—165 mm.

Po I wojnie światowej zmienia się stopniowo charakter huty z surowcowej (likwi-
dując wielkie piece) na hutę o rozwiniętym przetwórstwie (rozwijając produkcję rur, wal-
cowanych i ocynkownię).

W 1936 r. Huta „Laura” staje się własnością Skarbu Państwa, a po II wojnie świa-
towej przyjmuje nazwę „Huta Jedność” dla upamiętnienia Zjednoczenia PPR i PPS.

Maria Sadłowski
(Katowice)

130 LAT HUTY BOBREK W BYTOMIU

W dniu 27 września 1986 r. Komisja Historii i Ochrony Zabytków Hutnictwa Sto-
warzyszenia Inżynierów i Techników Przemysłu Hutniczego zorganizowała sympozjum popu-